

Юрій Борисович Ірхін,
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач відділу психологічних досліджень Київського НДІСЕ Мін'юсту
України, м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7402-3294>

Юридико-методологічні засади проведення судової психологічної експертизи з визначення орієнтовного розміру компенсації моральної шкоди в межах групових (колективних) позовів

Yurii Irkhin

Legal and Methodological Principles of Conducting Forensic Psychology Analysis to Determine Approximate Amount of Compensation for Moral Harm within Group (Collective) Lawsuits

Анотація. У статті розглянуто юридичні та методологічні аспекти вирішення проблем визначення моральних страждань потерпілих у межах судових розглядів колективних цивільних позовів. Запропоновано спеціальні методологічні засади проведення судової психологічної експертизи з визначення орієнтовного розміру компенсації моральної шкоди у межах групових (колективних) позовів.

Ключові слова: психологічна експертиза, моральна шкода, групові та колективні позови.

Abstract. The paper considers legal and methodological aspects of solving the problems of determining the moral suffering of victims in proceedings of collective civil lawsuits. Special methodological principles of forensic psychology analysis to determine approximate amount of compensation for moral harm within group (collective) lawsuits are proposed.

Keywords: forensic psychology analysis, moral harm, group and collective lawsuits are proposed.

Аналіз сучасної експертної практики свідчить, що упродовж останніх років в Україні виник попит на проведення судових психологічних експертиз із визначення орієнтовного розміру компенсації моральної шкоди у межах групових (колективних) позовів. Це здебільшого зумовлено активізацією громадського руху в українському суспільстві, збільшенням правової свідомості громадян, нагальною потребою оптимізації та зменшення строків цивільних проваджень у справах, пов'язаних із завданням різних збитків великій кількості (локальним групам) позивачів унаслідок стороннього впливу дій психогенного і стресогенного характеру.

Ірхін Ю. Б. Юридико-методологічні засади проведення судової психологічної експертизи з визначення орієнтовного розміру компенсації моральної шкоди...

Чинним нормативно-правовим полем України визнана необхідність компенсації моральної шкоди та відповідною методикою регламентовано процедуру визначення й розрахунку величини моральних страждань окремої особи. Але наявна на цей час методологія визначення моральних страждань й установлення величини моральної шкоди стосується винятково однієї конкретної особи (індивіда) і не передбачає можливості розрахувати орієнтовний рівень моральної шкоди, завданої певній групі осіб взагалі.

Зі збільшенням випадків порушення екологічного права населення внаслідок екологічних і техногенних катастроф на території України, де постраждалою може бути велика кількість людей, з'являється потреба в розробленні спеціальної методології, що дасть змогу досліджувати постраждалих людей, які об'єднані в локальні громади досвідом пережитої психотравмувальної події.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», громадські організації мають право подавати до суду позови про відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, зокрема шкоди, завданої здоров'ю громадян і майну громадських організацій.

Постраждалим суб'єктом у такій категорії є саме група (клас, колектив), а не окрема особа. Громадська організація як позивач уособлює саме групу. Особа має обрати, у якій формі вона бажає захищати свої права — в індивідуальній або груповій. У чинному законодавчому полі сьогодні відсутні будь-які перепони для індивідуального професійного захисту та юридичного супроводження, кожен член групи — окрема особа може самостійно збирати докази та звертатися до суду. Але якщо особа обрала для себе групову форму захисту своїх прав, то це є її диспозитивним правом. Законодавство не забороняє захищати свої права у будь-якій не забороненій формі (ст. 16, ст. 20 Цивільного кодексу України).

Застосування норм цивільного законодавства з відшкодування моральної шкоди пов'язане з використанням понять, які окреслені законом зі значним ступенем відносності, тому визначальна роль у їх правильному розумінні та застосуванні належить суду. Моральну шкоду не можна компенсувати у повному обсязі, оскільки немає (і не може бути) точних критеріїв

майнового еквіваленту душевного болю, страждань або порушень честі та гідності особи. Отже, будь-яка компенсація моральної шкоди не може бути ідентично адекватною дійсним стражданням, тому її розмір може мати суто умовне вираження. Цю обставину слід враховувати також у випадку групових і колективних позовів, коли моральну шкоду завдано великим громадам.

Сучасна психологія розглядає групу як конкретну спільноту людей, включених до типових для них форм діяльності та об'єднаних системою відносин, які регулюються спільними цілями, нормами та цінностями. Головними ознаками групи є наявність значущого підґрунтя для спільного перебування в ній, яке відповідає інтересам усіх її учасників і сприяє реалізації потреб кожного, а також подібність умов життя членів групи, пережитих ними подій та їхніх наслідків; відтак група характеризується спільністю вражень і переживань (Г. М. Андрєєва, М. Н. Корнєв, Б. Д. Паригін, К. К. Платонов). Група — це спільнота, яка опосередковує взаємозв'язок «особистість — суспільство». Група як сукупний суб'єкт діяльності та спілкування є тим осередком, де перетинаються суб'єкт-об'єктні зв'язки особистості, вона також є представником інтересів усіх її членів.

Запропонована нами спеціальна методологія судової психологічної експертизи з визначення орієнтовного розміру компенсації моральної шкоди у межах групових (колективних) позовів має головною метою створення оптимальних умов для виявлення середньостатистичного функціонального рівня психічної діяльності окремого члена громади (об'єднаної соціальної групи) як умовної соціально-психологічної одиниці (особистості), особистісних та емоційних проявів цієї умовної соціально-психологічної одиниці (особистості) та особливостей їх динаміки під впливом конкретних життєвих подій, а також застосування спеціального методологічного підходу, який дає змогу структурувати особливості психологічних чинників у специфічних умовах впливу на індивіда (умовну соціально-психологічну одиницю (особистість)) стресогенних чинників плинних психотравмувальних подій.

Ураховуючи викладене як об'єкт судової психологічної експертизи з визначення орієнтовного розміру компенсації моральної шкоди у межах групових (колективних) позовів виступає одна умовна одиниця — оптимальна особистісна модель, яка за сукупними

властивостями виражає комплекс притаманних переважній більшості членів досліджуваної соціальної групи індивідуально-психологічних якостей. Тобто як об'єкт у цьому дослідженні виступає узагальнений психологічний портрет особистості умовно-статистичного члена громади (об'єднаної соціальної групи), який потерпів унаслідок психотравмувальної ситуації, яка зумовлена якимись протиправними діями.

Предметом дослідження у межах таких експертиз є:

1) індивідуально-психологічні особливості психічної діяльності умовно-статистичного члена громади (об'єднаної соціальної групи), які визначені за сукупністю у наданих на експертизу результатах соціально-психологічних досліджень;

2) психологічні особливості ситуації, у якій поза власним волевиявленням опинилися члени громади (об'єднаної соціальної групи), які викладені у проведених попередньо результатах соціально-психологічних досліджень, та в яких міститься встановлений фактологічний причинно-наслідковий зв'язок психічного стану потерпілих (членів об'єднаної громади) із фактом та наслідками психотравмувальної ситуації, яка зумовлена якимись протиправними діями.

За результатами соціально-психологічного дослідження індивідуально-психологічних особливостей постраждалих внаслідок якихось психотравмувальних чи стресогенних подій, зумовлених якимись діями, визначають усі психологічно-значимі складові й психологічні особливості як досліджуваної ситуації, так і індивідуально-психологічних особливостей потерпілих.

Із урахуванням викладеного, остаточний розрахунок орієнтовного розміру компенсації моральної шкоди у межах групових (колективних) позовів, оцінка основних чинників, що мають значення для розрахунку орієнтовного розміру відшкодування моральної шкоди, та сам розрахунок орієнтовного розміру відшкодування моральної шкоди слід здійснювати відповідно до методологічних засад Методики психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди (рестр. №14.1.75) із урахуванням як об'єкта умовної соціально-психологічної одиниці (умовно-статистичного члена соціальної групи), який потерпів унаслідок психотравмувальної стресогенної ситуації, яка зумовлена якимись протиправними діями сторонніх осіб.